

УДК 371.132:009

**Удовіченко
Ганна,
кандидат
педагогічних
наук**   Донецький національний університет економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна
e-mail:
hannahudovichenko@gmail.com mailto:yurii_korenets@mail.ru

ДИДАКТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ПРОЦЕСУ ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

**Udovichenko Hanna,
Candidate of Pedagogical Science**   Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: hannahudovichenko@gmail.com

DIDACTIC CONTEXT OF STUDENTS' HUMANITIES SUBJECTS LEARNING

Мета. Метою даної статті є уточнення шляхів формування компетентностей засобами змісту освіти, на який впливають об'єктивні та суб'єктивні фактори. Зміст освіти повинен забезпечувати адекватний світовому рівень загальної та професійної культури суспільства, формування в тих, хто навчається, адекватної сучасному рівню знань і рівню освітньої програми наукової картини світу. Інтеграцію особистості в національну та світову культуру, відтворення й розвиток кадрового потенціалу суспільства. Саме зміст освіти сприяє взаєморозумінню та співпраці між людьми, сприяє реалізації права індивіда на вільний вибір переконань.

Методи. теоретичні: аналіз та узагальнення наукової, науково-популярної, методичної й навчально-методичної літератури з проблем дидактики вищої школи й інтенсифікації навчання студентів з метою дослідження специфіки використання компетентнісного підходу як дидактичної парадигми; емпіричні: соціологічне опитування (анкетування, бесіда, інтерв'ю) студентів і викладачів кафедр гуманітарних дисциплін, спостереження для вияву динаміки процесу навчання студентів, ранжування задля визначення форм навчальної роботи, оптимальних щодо розв'язання проблеми дослідження на засадах компетентнісного підходу.

Результати. Аксіологічний аспект гуманітарного знання й гуманітарних дисциплін передбачає таку організацію навчального процесу у вищій школі, яка була б спрямована на вивчення й формування ціннісних орієнтацій сучасного студента. У свою чергу, ціннісні орієнтації являють собою стійкі, інваріантні, певним чином скоординовані, утворення моральної свідомості. Основні ідеї, поняття, утілюють сутність сенсу буття людини й опосередковано є втіленням найбільш загальних культурно-історичних умов.

Ключові слова: компетентнісний підхід, зміст освіти, гуманітарні дисципліни, гуманітарні знання.

Постановка проблеми. Тотальне нормативне керівництво педагогічним процесом вищої школи стало надбанням історії, натомість відкриваються нові перспективи в доборі змісту, форм і методів навчання, які б дозволили викладачу педагогічного університету реалізувати ідеї гуманної педагогіки у повсякденній практичній

роботі зі студентами. Сучасна вища педагогічна школа в Україні в своїй структурі синтезує надбання попередніх поколінь (активно використовуються класичні форми й методи навчання, засоби організації педагогічного процесу) і новітні ідеї, пов'язані з оновленням мети та змісту вищої педагогічної освіти, її концептуальних засад і реалізацією компетентнісного підходу.

«Формування компетентностей відбувається засобами змісту освіти», – це твердження сучасного провідного російського вченого А. Хуторського, яке нині набуло аксіоматичного значення в дидактичних наукових дослідженнях, на нашу думку, потребує уточнення: формування компетентностей відбувається, в основному, засобами змісту освіти. Як відомо, зміст освіти «впливає з її основної функції – прилучити молодь до загальнолюдських і національних цінностей; це – система наукових знань ... практичних умінь і навичок та способів діяльності, досвіду творчої діяльності, світоглядних, моральних, естетичних ідей і відповідної поведінки, якими повинен оволодіти ... у процесі навчання», – пише академік С. Гончаренко на сторінках «Педагогічного словника». На зміст освіти впливають об'єктивні (потреби суспільства ... розвиток науки і техніки, що супроводжується появою нових ідей, теорій і докорінними змінами в техніці й технологіях) та суб'єктивні (політика керівних сил суспільства, методологічні позиції вчених) фактори [1, с. 137]. В умовах вищої школи зміст освіти – один із факторів економічного та соціального прогресу, що орієнтований на: забезпечення самовизначення кожної особистості, створення умов для її самореалізації, розвиток суспільства, удосконалення державних інституцій. Зміст освіти повинен забезпечувати адекватний світовому рівень загальної та професійної культури суспільства, формування в тих, хто навчається, адекватної сучасному рівню знань і рівню освітньої програми наукової картини світу. Інтеграцію особистості в національну та світову культуру, відтворення й розвиток кадрового потенціалу суспільства. Саме зміст освіти сприяє взаєморозумінню та співпраці між людьми, сприяє реалізації права індивіда на вільний вибір переконань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій У педагогічній науці розроблено систему критеріїв відбору змісту освіти (Ю. Бабанський, І. Лернер, М. Скаткін). У відповідності до цих критеріїв зміст освіти повинен відповідати цілісному відбиттю завдань гармонійного розвитку особистості та формування її базової культури, вимогам наукової та практичної значущості навчального матеріалу, відповідності обсягу освітнього матеріалу й реальним можливостям тих, хто навчається, відповідностям обсягу матеріалу та часу на його вивчення, урахуванню досвід викладання певної дисципліни та відповідати наявній навчально-методичній і матеріальній базі навчального закладу.

У межах університетського навчання зміст освіти втілюється в сукупність наук (навчальних дисциплін), що включаються в навчальні плани, а їх конкретний зміст розкривається в навчальних програмах (С. Архангельський, І. Кобиляцький, Н. Нічкало, В. Сластьонін та ін.). Якщо ж вести мову про зміст навчання у педагогічному сенсі, то він визначається обсягом і науковим рівнем знань з суспільних, загальнонаукових (фундаментальних) і профілюючих наук, системою вмінь і навичок використання знань, що виробляється, й упровадженням цих знань у практику [6, с. 24].

Виклад основного матеріалу. Навчальний процес є складною системою, у якій усі його основні компоненти знаходяться в стані взаємодії та взаємовпливів. Важлива особливість університетського навчального процесу – нерозривна єдність і злиття двох засад: оволодіння знаннями та формування свідомості (у контексті нашого дослідження – гуманітарної свідомості) спеціаліста. Друга засада в сучасних науково-дидактичних дослідженнях практично не береться до уваги (див. цитату А. Хуторського, що наводилася вище), – і цілком даремно, адже ця єдність є основою викладання будь-якої науки будь-якого профілю й напрямку. Ще з часів появи перших європейських університетів атмосфера та механізми функціонування навчальних за-

кладів такого рівня ґрунтувалися саме на цих двох засадах, адже атмосфера й дух університетських корпорацій налаштовували людину на здобуття енциклопедичних знань, широкого кругозору, привчали до самостійності, самоврядування, прищеплювали етичні правила науковця, толерантність, повагу до опонентів. Євроінтеграційні процеси спонукали до появи низки нормативних документів загальноєвропейського рівня («Велика Хартія університетів», Лісабонська конвенція про визначення кваліфікацій, Сорбонська декларація про гармонізацію вищої освіти, Болонська декларація та ін.), у яких проголошуються засадничі принципи університетської освіти: так, у декларації «Сильні університети для сильної Європи» (2005 р.), що була прийнята на міжнародному форумі в Глазго, було сформульовано мету, цінності, роль, принципи автономії, визначено функції університетів як консолідаторів нового суспільства знань, зартиковано гасла мобільності, освіти впродовж життя.

В одній із наших робіт ми зазначаємо, що сьогодні університети опинилися перед складним завданням адаптації до нових економічних реалій, перш за все, до нової динаміки ринку праці, який потребує постійного оновлення високоспеціалізованих професійних знань і, відповідно, нових форм їх трансляції й використання. Навчальний процес в університетах традиційно розрахований на повільне, системне й послідовне викладання експертного знання зі значною перевагою теоретичних компонентів навчальних програм над практичними. Прискорена динаміка сучасного ринку праці потребує принципово інших підходів. Університети, безумовно, повинні серйозно посилювати практичний компонент навчальних програм і практичну спрямованість підготовки фахівців, засвоювати форми й методи прискореної підготовки, поширювати свою активність на різні прошарки суспільства, брати участь у різноманітних післядипломних програмах.

Звісно, ринок праці змінюється набагато швидше, ніж університети перебудовують навчальний процес (їх темпоритми в суспільстві знань принципово не збігаються). Нові провайдери освіти мають потужні можливості оперативного маневрування термінами навчання й навчальними програмами. Але перевагою університетів є задоволення іншої фундаментальної освітньої потреби – потреби формування базового типу особистості, здатної активно саморозвиватися й самовдосконалюватися, творчо ставитися до нестандартних, унікальних, нерідко – конфліктних ситуацій, використовувати знання й інформацію для пошуку та продукування нового знання й нової інформації. І найбільш адекватною інституційною формою задоволення цієї потреби є університетська освіта.

Безперечно, висока якість дослідницької, інноваційної діяльності університетів сприяє соціальному, культурному, економічному розвитку як на регіональних, так і на національних, загальноєвропейських і світових рівнях.

Оволодіння комплексом знань, уміннями й навичками під час навчання у вищому закладі втілюється в засвоєння загальнонаукових (фундаментальних) знань, формування дослідницьких і професійних (нерідко ці різновиди перетинаються) умінь і навичок, засвоєння знань за обраним профілем. Сам термін «знання» з позицій компетентнісного підходу набуває нового змісту, оскільки не зводиться лише до поняття поінформованості. Д. Ельконін у статті «Поняття компетентності з позицій розвивального навчання» підкреслює цю важливу особливість: «Ми відмовились не від «знання» як культурного «предмета», а від певної форми знань (знань «на всяк випадок», себто поінформованості, свідчень») [3].

Виокремлення ж іншої базової засади – формування світогляду студента – детерміноване недооцінкою цього напряму роботи взагалі: у сучасних умовах нерідко спостерігаємо однобічне трактування представлених базових засад, підсилену акцентуацію знанневоорієнтованих тенденцій у вищій освіті.

У цьому зв'язку доречно згадати думку, яку висловив один із засновників теорії європейського структуралізму К. Леві-Стросс: «XXI століття має бути століттям філологічної науки, або ж його взагалі не буде» [4], та саме вона відбиває повною мірою вплив і значення філології та гуманітарних дисциплін у цілому щодо консолідації людського суспільства, збереження в ньому засадничих принципів і ретрансляції загальнолюдських цінностей.

На разі зауважимо, що поняття «гуманітарні дисципліни» спонукає дослідника звернутися до відомих класифікацій наук, починаючи зі стародавніх, таких, як класифікація Платона, класифікацій, створених у Новий та Новітній часи (О. Конт, Г. Спенсер, П. Наторп, В.-А. Лай та ін.). Множину класифікацій і класифікаторів філософ і педагог С. Гессен [5] умовно ділить на два основних типи – моністичні та плюралістичні класифікації. Підставою для такого ділення є домінуючий метод наукового пізнання. Так, у класифікаціях О. Конта й Г. Спенсера ігноруються філологічні та історичні науки. Плюралістичні класифікації, і класичні, і сучасні, виходять із множинності індивідуального. Гуманітарні науки в широкому розумінні «зберігають у знанні індивідуальну дійсність, намагаються досягнути розумом відсутнє як присутнє» [5, с. 260]: як справедливо зауважував С. Гессен, філолог повинен не просто перетілитись у чужу епоху та її «пережити», а за допомогою логічних прийомів думки конструювати й тлумачити зміст певної пам'ятки [5].

Слід наголосити на тому, що сучасна вітчизняна педагогіка вищої школи ґрунтується на антропоцентричних цінностях і принципі соціалізації у процесі оволодіння теоретичними знаннями з фундаментальних і профільних предметів, реалізує «... нерозривний зв'язок наукового початку з прикладним і навчальним» [6, с. 392]. Особливості соціокультурного етапу людства й нашої країни зумовлюють розбудову культурологічної парадигми гуманітарної освіти, формування її культурологічних методологічних основ, підкреслюється в низці досліджень. І. Ісаєв пише про те, що культурологічна парадигма як конкретно наукова методологія пізнання й перетворення педагогічної реальності має три взаємопов'язані аспекти: аксіологічний, технологічний та особистісно-творчий. Аксіологічний аспект гуманітарного знання й гуманітарних дисциплін передбачає таку організацію навчального процесу у вищій школі, яка була б спрямована на вивчення й формування ціннісних орієнтацій сучасного студента. У свою чергу, ціннісні орієнтації представляють собою стійкі, інваріантні. Певним чином скоординовані утворення моральної свідомості. Основні ідеї, поняття, утілюють сутність сенсу буття людини й опосередковано є втіленням найбільш загальних культурно-історичних умов.

Особистісно-творчий контекст гуманітарних дисциплін зумовлений об'єктивним зв'язком індивіда (студента) та гуманітарного знання як висліду культурного розвитку людства. Цей взаємозв'язок ґрунтовно досліджено в межах семіотико-комунікативного підходу (М. Бахтін, Л. Виготський, Ю. Лотман) до аналізу гуманітарних надбань, який дозволив перевести їх (надбання) з прошарку індивідуально-психологічного у пласт об'єктивно-культурної творчості.

Історичний досвід підказує, що реноме та впливовість гуманітарного знання не завжди вимірюються реальними, «очевидними» досягненнями. Вони можуть бути й наслідком різнофакторних чинників, зокрема організованих політичних, ідеологічних зусиль, вислідом державних акцій тощо. Замислюючись над значенням гуманітарного знання взагалі та значенням гуманітарних дисциплін у фаховій підготовці студентів, філософи, соціологи, педагоги підкреслюють не лише його культурну, а й індивідуальну соціальну цінність, оскільки гуманітарні дисципліни нині повною мірою виконують культуролого-гуманістичну функцію (термін Л. Крившенко), яка полягає в розвитку духовних сил, здатностей і вмінь, що дозволяють людині з гідністю розв'язувати різноманітні за ступенем складності проблеми, формувати характер і мо-

ральну відповідальність за прийняття певних рішень, забезпечувати можливість для особистісного та професійного зростання, самореалізації, опанування засобами, необхідними для досягнення інтелектуально-моральної свободи, особистої автономії тощо.

Висновки. Ситуація в сучасній гуманітаристиці є постмодерністською, тобто такою, що характеризується фундаментальними змінами у формах мислення та спрямуванні дослідницьких інтересів. Показовими рисами мислення людини епохи постмодерну є толерантність і плюралізм, без яких неможливе здорове творче змагання в науці й культурі. На зміну змісту та форми викладу наукових знань, зазначає В. Андрієвська, значно впливає зміна форми інформаційної ситуації у вітчизняному просторі. Збільшився доступ до новітньої зарубіжної літератури (наукової, художньої), розширилося уявлення про наукову роботу. Поряд із освоєнням постмодерністських здобутків у гуманітаристиці (постструктуралізм, постпозитивізм, новий лінгвістичний поворот тощо), в українському гуманітарному просторі активно освоюються класичні західні здобутки, недоступні широкому загалу десять-двадцять років тому. Вплив на студентів мають не лише дисципліни, а й сучасні філософські, педагогічні, соціологічні дослідження. Тож тло вивчення гуманітарних дисциплін у сучасному університеті є доволі розмаїтим.

Список літератури / References

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical dictionary]. Kyiv, Lybid Publ., 374 p.
2. Ключевые компетенции и образовательные стандарты. Стенограмма обсуждения доклада А. В. Хуторского в РАО [Электронный ресурс] // Интернет-журнал «Эйдос». – 2002. – Режим доступа. – <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423-1.htm>.
Klyuchevyye kompetentsii i obrazovatelnyie standartyi. Stenogramma obsuzhdeniya doklada A. V. Hutorskogo v RAO [Key competencies and education standards. Transcript of the discussion of the report by A.V. Khutorskoy at RAO // *Internet-zhurnal «Eydos»* [Internet magazine "Eidos"], 2002. Available at: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423-1.htm>.
3. Эльконин Б. Д. Понятие компетентности с позиций развивающего обучения / Б. Д. Эльконин // Современные подходы к компетентностно ориентированному образованию. – Красноярск, 2002. – 71 с.
El'konin, B. D. (2002). *Ponyatie kompetentnosti s pozitsiy razvivayuschego obucheniya* [The concept of competence from the standpoint of developing education] *Sovremennyye podhodyi k kompetentnostno orientirovannomu obrazovaniyu* [Modern approaches to competence-oriented education], Krasnoyarsk, 71 p.
4. Леви-Стросс К. Структурная антропология / Клод Леви-Стросс; [пер. с фр. В. В. Иванова]. – Москва, 2001. – 512 с.
Levi-Stross, K. (2001). *Strukturnaya antropologiya* [Structural Anthropology] *per. s fr. V. V. Ivanova* [Trans. from fr. by V. V. Ivanov]. Moscow, 512 p.
5. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен. – Москва : Школа-Пресс, 1995. – 447 с.
Gessen, S. I. (1995). *Osnovyi pedagogiki. Vvedenie v prikladnyuyu filosofiyu* [Fundamentals of pedagogy. Introduction to Applied Philosophy]. Moscow, Shkola-Press Publ., 447 p.
6. Пирогов Н. И. Избранные педагогические сочинения / Н. И. Пирогов. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1953. – 751 с.
Pirogov, N. I. (1953). *Izbrannyye pedagogicheskie sochineniya* [Selected pedagogical works]. Moscow, Publ APS RSFSR, 751 p.

Дата надходження рукопису 14.09.2016 р.

Цель. Целью данной статьи является уточнение путей формирования компетенций средствами содержания образования, на которое влияют объективные и субъективные факторы. Содержание образования должно обеспечивать адекватный мировому уровень общей и профессиональной культуры общества, формирование у обучающихся, адекватной современному уровню знаний и уровню образовательной программы, картины мира. Интеграцию личности в национальную и мировую культуру, воспроизводство и развитие кадрового потенциала общества. Именно содержание образования способствует взаимопониманию и сотрудничеству между людьми, способствует реализации права индивида на свободный выбор убеждений.

Методы. Теоретические: анализ и обобщение научной, научно-популярной, методической и учебно-методической литературы по проблемам дидактики высшей школы и интенсификации обучения студентов с целью исследования специфики использования компетентностного подхода как дидактической парадигмы; эмпирические: социологический опрос (анкетирование, беседа, интервью) студентов и преподавателей кафедр гуманитарных дисциплин, наблюдение для выявления динамики процесса обучения студентов, ранжирование для определения форм учебной работы, оптимальных по решению проблемы исследования на основе компетентностного подхода.

Результаты. Аксиологический аспект гуманитарного знания и гуманитарных дисциплин предполагает такую организацию учебного процесса в высшей школе, которая была бы направлена на изучение и формирование ценностных ориентаций современного студента. В свою очередь, ценностные ориентации представляют собой устойчивые, инвариантные, определенным образом скоординированы, образования нравственного сознания. Основные идеи, понятия, воплощают сущность смысла бытия человека и косвенно является воплощением самых общих культурно-исторических условий.

Ключевые слова: компетентностный подход, содержание образования, гуманитарные дисциплины, гуманитарные знания.

Objective. The purpose of this article is to clarify ways of forming competence means of the content of education which affect objective and subjective factors. The content of education should provide the level of general and professional culture of society, adequate to the global level, the formation of learners' scientific picture of the world, adequate to the modern levels of knowledge and of educational program. It should provide the integration of the individual into national and world culture, restoration and development of personnel potential in the society. The content of education promotes mutual understanding and cooperation among people, contributes the realization of the rights of the individuals to free choice of belief.

Methods. Theoretical: analysis and synthesis of scientific, popular scientific, methodical and educational literature on the problems of higher school didactics and intensification of students' training to research the specific use of competency approach as didactic paradigm. Empirical: poll (questionnaire, interview) of students and faculty of humanities departments, monitoring the manifestation of the dynamics of students' learning process ranking to identify best forms of educational work for the aim of solving research problems based on competence approach.

Results. Axiological aspect of humanities provides such organization of educational process in high school, which would be directed to study and formation of value orientations of modern students. In turn, these values are stable, invariant and in some way coordinated the formation of moral consciousness. The basic idea, concept, embody the essence of the meaning of human existence and implicitly embodies the most common cul-

tural and historical conditions.

Key words: *competence approach, content of education, the humanities.*